

ВІДГУК**офіційного опонента доктора педагогічних наук,****професора Бондаренка Юрія Івановича****про дисертацію Гоголь Наталії Валеріївни****«Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)»,****подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук****зі спеціальності 13.00.01 - загальна педагогіки та історія педагогіки**

Культурологічний підхід - важливий елемент у змісті літературного навчання, адже забезпечує широкий горизонт знань та умінь, що пов'язані з розглядом мистецтва слова в системі духовних процесів, які відбувалися в Україні і світі в цілому. Його розробка та застосування на сучасному етапі потребує ретельного вивчення етапів розвитку взаємодії навчальних дисциплін «Українська література», «Зарубіжна література» з усіма культурними надбаннями людства. Отже, наукове дослідження Н.В. Гоголь є актуальним, адже пропонує увазі науковців об'ємний матеріал, що включає в себе інформацію про окремий напрямок літературної освіти в Україні.

У «Вступі» дисертантка концептуалізувала поняття «культурологічний підхід», обгрунтувала тему наукової роботи, окреслила дослідницьке поле, виявила суперечності, які потрібно розв'язати у сфері вивчення обраної проблеми, сформулировала систему завдань, запропонувала методологічні підходи, визначилася з теоретичною основою та джерельною базою дослідження. Це дозволило надалі здійснити оцінку значної кількості наукових та документальних джерел, у яких зафіксовано виникнення, становлення та розвиток культурологічного підходу в системі теоретичних і практичних напрацювань протягом другої половини ХХ - початку ХХІ століття.

У першому розділі дисертації - «*Теоретичні засади дослідження*» - дослідниця встановлює систему наукових координат, які визначатимуть характер подальшого вивчення культурологічного підходу, необхідну джерельну базу, історико-педагогічні передумови виникнення обраної проблеми. Н. В. Гоголь визначає необхідний науковий контекст, окреслює його основні сторони. Її цікавлять закономірності виникнення культурологічної лінії у формуванні змісту літературної освіти та її розвиток.

Необхідно акцентувати хронологічний, проблемно-тематичний і персоніфікований підходи до вирішення поставлених дослідницьких завдань. Вони є доцільними й дійсно забезпечують належну повноту осмислення педагогічного явища. За допомогою першого дисертантка встановлює необхідні часові межі, у яких відбуваються спостереження. Другий відкриває шлях до виділення широкого спектру різноманітних аспектів культурологічної лінії в літературній освіті. Н. В. Гоголь охоплює генезу явища, концепції культурологічного напрямку, що впливали на розвиток літературної освіти, їхнє методичне забезпечення, характер формування відповідних основ у змісті літературного навчання. Третій підхід дає змогу визначити роль видатних педагогів у вивченні літератури на засадах широких контекстних зв'язків між мистецтвом слова та духовно-культурними процесами, які відбувалися в різні історичні періоди.

Названі підходи дійсно дозволяють систематизувати дидактичні матеріали за різними принципами, що сприяє різнобічному їх вивченню і формуванню наукових висновків з урахуванням широких спектральних узагальнень.

Погоджуємося з періодизацією досліджуваних педагогічних процесів, яку здійснює Н. В. Гоголь: 50-ті - початок 80-их років ХХ століття, 80-ті - 1991 рік, період розвитку освіти в незалежній Україні. Йдучи за цією часовою схемою, можна відстежити як генетичні, так і функціональні аспекти розвитку культурологічної лінії в змісті літературної освіти.

Спираючись на численні наукові напрацювання, авторка дисертації розкриває особливості її виникнення, а також, що важливо, концептуальні засади, методичне забезпечення, характер присутності в навчальному матеріалі. Вона зібрала та систематизували значну кількість необхідних наукових джерел, дала їм оцінку, накреслила діалогічні зв'язки між науковим мисленням багатьох учених-педагогів. Дисертацію насичено назвами великої кількості підручників і посібників, які стали опертям для здійснення необхідних оцінок й узагальнень.

Зокрема, авторка дисертації помітила, що основний напрямок розвитку культурологічної лінії в змісті літературної освіти ХХ століття відбувався на засадах взаємодії літератури з іншими видами мистецтва. Такий стан речей зумовлений радянською системою освіти, яка не допускала вихід учителя та учнів у широкий світоглядний простір. Тому міжмистецький діалог став важливим способом естетичного виховання школярів і підвищення емоційного фону уроку, адже вивчення літературних явищ в контексті широких культурних процесів було практично унеможливлено.

Ситуація змінилася в часи незалежної України. Навіть перелік наукових джерел, здійснений Н. В. Гоголь, засвідчує, що вчені-методисти почали активно цікавитися культурологією в широкому значенні цього поняття. У методиці навчання літератури утвердився окремий культурологічний підхід, який дозволяє формувати в учнів розуміння, що література - невід'ємна частина загальнокультурних тенденцій, тобто відображає широкі духовні процеси, а тому її вивчення передбачає залучення значної кількості контекстної інформації (фонових знань), що поглиблює розуміння художніх явищ.

Другий розділ дисертації - *«Методологічні основи дослідження»* - присвячено виробленню ключових засад, які лягають в основу наукового спостереження й аналізу. Н. В. Гоголь у першу чергу акцентує важливість розгляду освітнього процесу в історичній ретроспективі, що дозволяє

відстежити еволюційні зміни в розумінні культурологічного підходу. У такий спосіб вона досягає належної ясності в періодизації розвитку досліджуваного явища, а також у підборі фактичних даних, що підлягають осмисленню. На цій основі запропоновано цілий ряд підходів (хронологічний, системний, акмеологічний, аксіологічний, антропологічний, парадигмальний, синергетичний, компетентнісний, культурологічний), які дозволяють створити достатньо широкий спектр для окреслення культурологічного складника в змісті літературної освіти.

Кожному з названих підходів Н. В. Гоголь дає належну оцінку, а також пояснює, у чому полягає його результативність. Дослідниця підкреслює: тільки комплексний підхід дозволяє встановити всі необхідні властивості явища, що перебуває в центрі уваги. Зокрема, її цікавлять освітні компоненти культурологічного характеру, зв'язки, які існують між ними, генеза та еволюційні зміни в причинно-наслідковій наступності, які вони проходять, ціннісний зміст та стан вивчення, «внутрішня логіка розвитку», тенденції та напрямки цього процесу, їх вплив на розвиток особистості під час її взаємодії з явищами культури з метою формування відповідних компетентностей, поняттєвий апарат дослідження, роль окремих науковців у вивченні культурологічного підходу.

Отже, можна констатувати: охоплено достатньо широкий дослідницький простір із належною його деталізацією, установленням тих моментів, які необхідно проаналізувати. Крім того, Н. В. Гоголь використовує систему принципів, необхідних для наукового спостереження. Вона вдало поєднує логіко- та історично мотивовані принципи, які в дозволяють виявити діалектику функціонування культурологічного підходу в змісті літературної освіти, забезпечити належну доказову базу, різнобічність здійснених оцінок, використання відповідних методів дослідження, серед яких особливо треба виділити історико-структурний, конструктивно-

генетичний, історико-компаративістський, парадигмальний, біографічний, наративний, ретроспективний та ін.

Важливим елементом дослідження є встановлення періодизації розвитку культурологічного підходу в змісті літературної освіти. Ураховуючи різноманітні періодизаційні системи, запропоновані відомими істориками педагогіки і, зокрема, науковцями-методистами в галузі літературного навчання, Н.В. Гоголь аргументує власну пропозицію (параграф 2.2). У кожному періоді вона бачить ті педагогічні тенденції, які визначають сутність культурологічно зорієнтованого навчання. У такий спосіб значною мірою з'ясовано історію питання, тобто реалізацію названого підходу в освіті. У дисертації концептуалізовано поняття «культура», «культура особистості», загальнокультурна компетентність», «культурологічна компетентність», виходячи з їх змісту, запропоновано характер подальшого наукового дослідження. Дисертантка простежила розвиток культурологічних підходів та їх вплив на освітні процеси з погляду гуманітаризації та забезпечення полкультурності. Вона виділила роль художньої літератури в становлення культурної особистості, назвала умови, за яких художнє слово виконує культурологічну функцію. Погоджуємося з твердженням, що «вивчення художніх творів на засадах *культурологічного підходу* передбачає опору на різні контексти: біографічний, соціально-історичний, культурний контекст епохи, у результаті чого завдяки міжмистецькій взаємодії відтворюється єдине силове поле культури, що допомагає суб'єкту сприйняття налаштуватися на думки й почуття людей минулих епох і культур» (с. 200). Важливим чинником, безперечно, є й забезпечення міжмистецької взаємодії на уроках літератури, про що також сказано в дисертації.

Для третього розділу - *«Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти у процесі навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти другої половини ХХ століття»* -

початку XXI століття» - притаманний широкоформатний підхід, який полягає в опрацюванні значної кількості методико-літературних джерел, виявленні в них особливостей функціонування культурологічної лінії. Дисертантка простежила зміну парадигми від орієнтації на естетизм і використання різних видів мистецтва, що мали місце поруч з ідеологічним спрямуванням літературного курсу в радянський час, до впровадження повноцінного культурологічного контексту в добу незалежної України, установлення міжмистецького діалогу, застосування принципу діалогізму.

Н. В. Гоголь демонструє, що в радянський час передові методисти шукали способи поглиблення художньо-естетичного сприйняття учнями мистецтва слова. Із цією метою вони пропонували використовувати твори живопису, музики, кіно, театру, встановлювати міжпредметні зв'язки. Однак у теорії і практиці часто домінував ілюстративний підхід, адже бракувало широкої культурологічної інформації, яка б створювала основу для розуміння учнями літератури як окремого феномену світового та національного духовного простору.

Отже, можна констатувати: прогресивні тенденції в радянський час зводилися до формування уявлень учнів про те, що література існує поруч з іншими видами мистецтва, які можна розглядати паралельно до художніх текстів, використовувати як елемент підвищення емоційного фону уроку словесності. У такий спосіб методисти пропонували формувати вміння аналізувати не тільки художню літературу, але й твори інших видів мистецтва. Виникало дослідницьке поле, у якому відбувався пошук найбільш ефективних синтезованих способів використання творів мистецтва на уроках літератури. Демонстрація, зіставлення словесного тексту й ілюстрації, екранних чи звукових полотен, творче доповнення, опис, виявлення жанрової та стильової специфіки різних видів мистецтва, письмові роботи за репродукціями картин, використання фонозаписів, телебачення, театральних та телестановок, художніх фільмів входили в шкільну практику.

Вітчизняні методисти розробляли правила відповідної роботи, встановлювали дидактичні та психологічні закономірності вивчення літератури із залученням широкого спектру позалітературних засобів. Протягом тривалого періоду з'являлися пропозиції для опрацювання ліричних, драматичних, епічних текстів, відбувся пошук поглибленого їх сприйняття учнями. У цьому процесі знайшли своє місце міжмистецька взаємодія, характер її вивчення. Безперечно, це підвищувало культурну компетентність школярів в умовах радянського тоталітаризму.

За твердженням Н. В. Гоголь, перехід до культурологічної концепції змісту освіти відбувався на початку вісімдесятих років ХХ століття. У цей час застосування міжмистецької взаємодії в процесі навчання літератури набуло більш обґрунтованого використання саме з позиції культурології. Воно мало конструктивно-критичний характер і позитивно впливало на становлення професійної майстерності вчителів-словесників. Принципи історизму, міжмистецьких відношень і зв'язку мистецтва з суспільними процесами, залучення інформації з суміжних дисциплін стало важливою ланкою в розвитку культурологічного підходу. «Ми переконані,; - пише науковиця, - в тому, що застосування мистецьких аналогій на основі здійснення міжпредметних зв'язків допомагає учням повніше й глибше засвоїти виучувані літературні твори, досягнути особливості розвитку літературного та мистецького процесу різних періодів історії. Завдяки означеним зв'язкам школярі успішно засвоювали знання, одержання яких засобами однієї образотворчості було неможливе» (С. 237). Важливо, що в цей час відбувся виступ проти так званого ілюстративного підходу, заклик формувати в учнів усвідомлення природи художнього образу в різних видах мистецтва. Науково-методичні джерела орієнтують учителів на поняття «традиція й новаторство», «загальне й специфічне в мистецтві», «зміст і форма», «естетичний ідеал», «естетичне почуття», «жанрово-родові особливості», «критерії зіставлення образів різних видів мистецтва»,

«авторська позиція (задум)», які допомагають поглибити культурологічний аспект шкільного літературного навчання, сприяють їх упровадженню в освітній процес, виробленню відповідних психологічних та дидактичних закономірностей, необхідних для формування естетичних смаків і проведення міжмистецьких паралелей.

Період, що почався з моменту здобуття Україною незалежності, виявився сприятливим для розвитку педагогіки. Н. В. Гоголь підкреслює: у цей час відбувається процес гуманітаризації освітнього процесу, що саме по собі сприяє поглибленню культурологічних аспектів. Методико-літературну думку своїми працями збагатили цілий ряд докторів і кандидатів наук, які активно долучилися до впровадження культурологічного підходу. У цей час нарощуються дидактичні можливості, пов'язані з використанням міжлітературних, міжпредметних та міжмистецьких зв'язків, що сприяє поглибленню естетико-культурологічного компонента як концептуальної основи у вивченні літератури. Широкого застосування набуває загальнокультурний контекст, зіставлення різних явищ культури, дослідження діалогічної природи мистецтва. На уроках літератури важливе місце займають шляхи аналізу - провідники культурологічно зумовленого навчання (структурно-стильовий, жанровий, ідеаційно-концептуальний, філософський), а також прийоми роботи, що сприяють формуванню відповідної компетентності. Учні аналізують типологічні подібності та розбіжності між літературними текстами та творами інших видів мистецтва, з'ясовують діалог творчих постатей, залучають різні види контексту в пояснення художніх явищ. Використання різних видів мистецтва набуває інших, ніж у радянський час, форм. Ілюстративний підхід втрачає актуальність. На його заміну приходять усвідомлення рівноправності творів різних видів мистецтва, необхідності виявляти специфіку кожного, важливості інтегрованого вивчення літератури, живопису, скульптури, музики, кіно тощо. Українські методисти розширюють коло знань й умінь, необхідних для застосування культурологічного підходу в шкільній практиці.

Набувають функціональності поняття «загальнокультурна компетентність», «етнокультурна компетентність», «медіакомпетентність», «інтерпретаційна компетентність», що також має культурологічну основу, «великостильова компетентність». Усе це впливає на змістову та формальну сторони уроку літератури, який повинен включати елементи, що сприяють відповідному розвитку школярів.

У четвертому розділі - *«Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в процесі навчання російської та зарубіжної літератур у закладах загальної середньої освіти другої половини ХХ - початку ХХІ століття»* - авторка здійснила логічне продовження своїх напрацювань, перейшовши в сферу суміжних для української літератури методик навчання. Вона нарощує культурологічний напрям дослідження, залучаючи дані, що стосуються шкільного вивчення російської та зарубіжної літератур.

Н. В. Гоголь так само, як і в попередніх розділах, багато уваги приділяє використанню наочності на уроках літератури. Вона аналізує науково-методичні джерела, у яких акцентовано закономірності відповідної роботи вчителя-словесника. Методика застосування суміжних видів мистецтва (живопису, музики, театру, кіно) розгорнута на основі персонального представлення здобутків кожного автора. Дослідниця бачить особистий доробок обраних нею науковців, описує його й дає необхідну оцінку, виходячи при цьому з класифікаційних систем наочності, які наявні в теорії та практиці навчання літератури. Вона окремо розглядає застосування живопису, музики, кіно, театрального мистецтва, зокрема виділяє необхідність зіставлення літературного джерела та твору іншого виду мистецтва, окреслює використання суміжних мистецтв відповідно до завдань певного навчального етапу, пояснює правильне методичне забезпечення такого процесу, способи поглиблення читацьких уявлень учнів, створення необхідного для розуміння контексту, здійснення естетичного виховання

школярів, проведення міжпредметних зв'язків, упровадження принципу міжмистецького діалогізму тощо.

Важливим моментом стає періодизація поступу наукових уявлень про розвиток культурологічного підходу в методиці навчання літератури. Дослідниця демонструє, що ближче до кінця ХХ століття методична думка починає все більше використовувати такі поняття, як «компаративне навчання», «культурна компетентність», «культурологічна інформація», і це стає новим етапом у вирішенні розглядової наукової проблеми, адже впливає на алгоритми літературного аналізу, забезпечує вихід на якісно вищий рівень навчання, зорієнтованого на комплексне забезпечення культурного розвитку дітей. Науковці міркують, у який спосіб організувати естетичне, світоглядне та моральне виховання школярів у процесі вивчення літератури шляхом використання культурологічної інформації, а також активізації зорових та слухових вражень учнів на основі синтезу мистецтв.

У часи незалежної України, як стверджує дисертантка, усе це суттєво поглиблюється, адже методичну науку представляє значна кількість молодих учених, які впроваджують новітні технології в організацію навчального процесу. Методистів цікавлять проблеми інтерпретаційної діяльності школярів, вивчення перекладних творів зарубіжної літератури, закономірності контекстного навчання мистецтва слова, впровадження полікультурного та етнокультурного підходів. Отже, дидактична культурологія здобуває новий поштовх для свого розвитку, виходячи з можливостей, які надає навчальний предмет «Зарубіжна література». Цінним напрацюваннями цього часу є урок культурологічного аналізу, який акумулює в собі всі названі вище здобутки методичної думки, а також етнокультурний шлях аналізу, який забезпечує вирішення проблеми під час опрацювання учнями художніх творів.

Для п'ятого розділу - *«Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в програмовому, навчальному й навчально-*
го

методичному забезпеченні з літератури в закладах загальної середньої освіти України другої половини ХХ століття - початку ХХІ століття» ~ властивий динамічний підхід до розгляду явища, якому присвячено дослідження. Н. В. Гоголь ставить за мету простежити еволюцію культурологічного підходу у формуванні матеріалів, що створюють базис для здійснення навчального процесу.

Погоджуємося, що радянська доба, коли домінували ідеологічні пріоритети, не дозволяла забезпечити повноцінне вивчення літератури як мистецтва слова. Проте і в той час науковці, створюючи відповідне методичне забезпечення, намагалися дещо наростити потенціал навчального предмета «Українська література» шляхом привернення уваги до власне мистецьких особливостей творів художнього слова в контексті інших видів мистецтва. Це стосувалося засобів унаочнення, які вчитель може використати на уроці, виконання певних видів позакласної та позашкільної роботи, зокрема перегляд учнями театральних постановок чи кінофільмів у відповідних культурних закладах, здійснення літературних екскурсій тощо. Уже тоді зазначалося, що інші види мистецтва повинні допомагати поглиблювати художнє сприйняття школярів, але й було підкреслено небезпеку витіснення з уроку словесності основного предмета вивчення.

Аналізуючи шкільні підручники радянського й пострадянського періодів, дисертантка простежує рух методичної думки від використання ідеологічних настанов до розширення культурологічного контексту шляхом уведення ілюстративного матеріалу (візуалізація), включення культурологічних довідок, проведення міжмистецьких паралелей, підкріплення зазначеного відповідними завданнями, які учні повинні були виконувати. Цей процес мав неоднорідний характер, у якому міжмистецький складник то набував посилення, то слабнув чи зникав зовсім, коливався між репродуктивними та евристичними видами діяльності, одержував або втрачав аналітичне забезпечення. У дисертації Н. В. Гоголь названо значну

кількість інших видів мистецтва, які автори підручників і посібників пропонували використовувати в процесі вивчення літератури.

Безперечно, найбільш продуктивний період для втілення культурологічного підходу настав у кінці ХХ століття, адже в законодавчих документах, що видані в незалежній Україні, зокрема концепції та державних стандартах літературної освіти, передбачено посилення культурологічного підходу. На перший план виходять естетична роль літератури в житті дитини, встановлення зв'язків між розвитком літератури та загальнокультурними процесами і формування тим самим мистецьких смаків школярів. Вивчення літератури розглядають як елемент загальнокультурної грамотності. У змісті програмових документів виникає окрема культурологічна лінія, спрямована на вирішення такого завдання. Причому вона включає в себе не тільки залучення інших видів мистецтва, але проведення паралелей між літературою і філософією, фольклором, наукою в міжнародному вимірі. У результаті в школярів повинно виникати уявлення про розвиток вітчизняної культури не як про відокремлене явище, а таке, що пов'язане з іншими національними культурами значною кількістю контактів в їхньому історичному розвитку.

Окреслений підхід переходить і в зміст шкільних програм літератури. Дослідниця описує дискусію, яку вели науковці, причетні до формування названих документів. Однак головний наслідок полягає в тому, що шкільні програми зазнали збагачення навчальним матеріалом, а також діяльнішими формами роботи, які суттєво впливають на загальнокультурний розвиток школярів і мають продуктивні наслідки для технології викладання літератури. Дійсно, тільки за таких умов можна говорити про формування ключової компетентності «обізнаність та самовираження у сфері культури», що є значним здобутком сучасної літературної освіти.

Як підкреслює дисертантка, із метою розвитку зазначеної компетентності в шкільних підручниках із літератури з'явилося культурологічно орієнтоване теоретичне, аналітичне, ілюстративне

забезпечення. Це окремі блоки, покликані створити навчальний простір відповідного змісту. Н. В. Гоголь детально аналізує кожен блок, виявляє його продуктивні сторони в конкретних підручниках, а також недоліки. Вона зауважує міжмистецький поліфонізм навчальних матеріалів, їхню наповненість широкою загальнокультурною інформацією. До недоліків долучає те, що в окремих виданнях бракує логічної вмотивованості використання ілюстративних матеріалів, належної послідовності в їх представленні, теоретичних обґрунтувань. Сучасна модернізація літературної освіти, зазначає науковиця, має культурологічну спрямованість, проте вона не завжди є достатньо завершеною.

Отже, вважаємо, що докторська дисертація Н. В. Гоголь є дослідженням, у якому акумульовано значний історико-педагогічний і методико-літературний зміст, адже в ній розкрито одне з ключових питань літературної освіти - функціонування культурологічного підходу, простежено його трансформацію протягом другої половини ХХ і на початку ХХІ століть. Це дозволяє врахувати наявні надбання в подальшому розвитку базових засад шкільного навчання літератури. Заплановані завдання дисертантка виконала. Проте необхідно висловити деякі зауваження, пропозиції, побажання.

1. На наш погляд, необхідно скоригувати визначення об'єкта й предмета у «Вступі» наукової роботи. Адже об'єктом є не вся літературна освіта, а тільки її культурологічна основа. Відповідно предмет - це методичне забезпечення культурологічного підходу та висвітлення цього питання в працях провідних науковців галузі.

2. Дисертантка ретельно аналізує внесок різних методистів у формування культурологічного підходу. Вона детально й водночас широко представляє їхні напрацювання, уписує в контекст розвитку методики навчання літератури. Проте в розділах 3, 4, на наш погляд, дещо бракує критичного ставлення до розглянутих матеріалів, інколи переважає

описовість і констатація. Потрібно було виділити не тільки здобутки, але й недоліки, пов'язані з розумінням і впровадженням культурологічного підходу в літературну освіту. Зразком у цьому випадку може слугувати Розділ 5, у якому Н. В. Гоголь застосувала критичний аналіз більш послідовно.

3. Переконані, що дисертаційне дослідження суттєво б виграло, якби в ньому було більше застосовано порівняльний аналіз. Маємо на увазі зіставлення здобутків різних учених-методистів, у працях яких розкрито сутність культурологічного підходу. Це б дозволило глибше простежити еволюцію поглядів на досліджуване явище. Хоча слід відзначити, порівняльний аспект відсутній у розмежуванні напрацювань, які мали місце в різні історичні періоди розвитку української літературної освіти.

4. Культурологічний підхід не зводиться лише до застосування інших видів мистецтва на уроках літератури та міжмистецьких зіставлень. Дисертантка це розуміє, хоча в науковій роботі саме названим аспектам приділено основну увагу. Таку ситуацію значною мірою зумовив суспільний стан України, що перебувала в складі СРСР. Тільки утвердження в нашій країні вільного демократичного суспільства після здобуття нею державності дозволило значно поглибити розуміння культурологічного підходу. Тому напрацювання, здійснені в період незалежної України, на наш погляд, заслуговують більш ґрунтовного представлення в науковій роботі. Н. В. Гоголь могла б дещо розширити параграфи, присвячені сучасному періоду, та скоротити ті, у яких мова йде про радянську добу, (тим більше, що методичні напрацювання того часу в багатьох випадках досить однотипні за своїм змістом).

5. Важливо більш широко розкрити питання впровадження шляхів аналізу літературного твору, що сприяють формуванню культурологічної компетентності учнів: структурно-стильового, жанрового, філософського, ідеаційно-концептуального, а також контекстного навчання літератури. Названі шляхи є суттєвими здобутками сучасного етапу методико-

літературної думки та становлять підґрунтя для літературно-дослідницької діяльності школярів, забезпечують їх текстуальну роботу. Вони створюють суттєві можливості для поглиблення культурологічного підходу.

6. Окремі назви розділів сформульовано спрощено. Це стосується розділів 1, 2. Разом із тим розділи 3, 4, 5, навпаки, потребують корекції, зокрема уникнення тавтології на основі слова «література».

7. Вважаємо, що параграф 1.3 «Передумови розвитку культурологічного підходу в науково-методичній думці (друга половина XIX - початок XX ст.)» треба перенести на початок розділу.

Висунуті зауваження та пропозиції не зменшують цінності виконаної роботи. Наукова праця має системний характер, і завдання, які поставила дисертантка, виконані. Не підлягають сумніву актуальність обраної теми, способи реалізації дослідження. Проведені в докторській дисертації спостереження мають значну цінність для подальшого розвитку історії педагогіки та методики навчання літератури. Використані Н. В. Гоголь наукові підходи показали свою продуктивність і привели до широких узагальнень щодо упровадження та функціонування культурологічного підходу в теорії та практиці шкільного навчання. Отже, сам характер роботи, одержані результати, методологічна й теоретична основа засвідчують високий рівень дослідження. Автореферат відображає зміст і структуру роботи.

Висновок. Дисертація Гоголь Наталії Валеріївни «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина XX - початок XXI століття» є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням, відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015), а її авторка -

Наталія Валеріївна Гоголь – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент – доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури, методики її навчання
та журналістики Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Ю. І. Бондаренко

